

Լեզվաբանություն և բանասիրություն

Սիրարժի Դավթյան

*Եվրասիա միջազգային համալսարանի վարժարանի փոխարևօրենս,
ՀՊՄՀ հայոց լեզվի և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի հայցորդ*

ՆԱՎԱՍԱՐԴԸ ՈՐՊԵՍ ԱՄԻՍ ԵՎ ՏՈՆ

Սույն հոդվածում քննության է առնվում **Նավասարդ** բառը, որտեղ տրվում է նրա ծագումը, իմաստները: Որոշ մասնագետների կարծիքով այն իրանական (պարսկական) փոխառություն է (Հ. Աճառյան, Լ. Հովհաննիսյան), ոմանք էլ այն համարում են հին հնդկական փոխառություն (Ղ. Ալիշան): Ըստ որոշ աղբյուրների՝ Նավասարդը՝ Նոր տարին, տոնել են գարնանամուտին, քանի որ տարվա սկիզբը համարել են գարունը: Ըստ Ագաթանգեղոսի՝ Նավասարդ տոնը կատարվում էր Նավասարդի օրվան նվիրված ուրախության առթիվ:

Հիմնաբառեր. Նավասարդ, ամիս, օգոստոս, փոխառություն, տոն, Նոր տարի, Ամանոր:

Հայերենի ժամանականիշ բառերի թեմատիկ խմբի մեջ մտնում են ամսանունները, օրանունները, ժամանունները, շաբաթվա անվանումները, օրվա տարբեր պահերի անունները:

Տարին ունեցել է 12 ամիս՝ յուրաքանչյուրը՝ 30 օրից, և ավելյաց ամիսը՝ 5 օր:

Ամիս նշանակում է չափ, լուսին: Հր. Աճառյանը նշում է, որ հնդեվրոպական բոլոր լեզուներում ամիսը կոչվում է **մե** կամ **միս**, միայն հայերենն է, որ միս բառի սկզբին կցել է ամ (տարի) բառը և ստեղծել **ամիս** բառը: Այդպես լուսին և ամիս բառերը տարանջատվել են:

Հնում 1 ամսվա տևողությունը համարել են այն ժամանակաշրջանը, երբ արեգակը մի համաստեղությունից անցել է մյուսը: Այն մոտավորապես 30 օր է կազմել: Սրա հիման վրա էլ տարին բաժանել են 12 ամիսների:

Դիտարկենք ամսանուններից Նավասարդը:

Հայոց ամսանունները հայերին հայտնի են եղել դեռևս հեթանոսական ժամանակներից:

Քանի որ Բուն տոմարը սկզբնավորվել է մ.թ.ա 5-րդ դարի կեսերում, հասկանալի է, որ ամսանուններն իրենց ծագմամբ ու գործածությամբ կապված են այդ ժամանակների հետ և նույնիսկ ավելի հին կարող են լինել, քան մեր արեգակնային օրացույցային ժամանակի սկզբնավորումը¹:

Ամիս– Ամսվա գործածությունը շատ հին ծագում ունի և կապված է Լուսնի փուլերի կրկնման պարբերաշրջանի հետ, որի տևողությունը 29 օր, 12 ժամ, 44 րոպե, 2.8 վայրկյան է: Տարին 12 ամիսների բաժանելը կապված է 12 համաստեղությունների թվի հետ²:

Ամիս բառի բացատրությունը տալիս է Հյուբշմանը:

Հյուբշմանը և հետագա գիտնականները կիրառում են հստակ բանասիրական մեթոդաբանություն՝ հնչյունական և այլ արտացոլումների հիման վրա առանձնացնելով բնիկ հայկական բառերը իրանական փոխառություններից: Այս մեթոդաբանությամբ պարզվում է, որ **ամիս** «**ամիս**» և **մահիկ** «**լուսին**» բառերը սերում են հնդեվրոպական միևնույն արմատից՝ *mēnsos ‘ամիս, լուսին’ (հմմտ. ցեղակից ձևերը՝ սանս. *ma s-* ‘ամիս, լուսին’, իրան. **māh-*, հուն. *μήν*, լատ. *mēnsis*, ռուս. *месяц* և այլն), միայն թե առաջինն ուղղագծորեն ժառանգված է հնդեվրոպական նախալեզվից, մինչդեռ երկրորդը մեզ է անցել իրանական փոխառության տեսքով: Գր. Ղափանցյանը սրանց հետ նշում է նաև. գոթ. *mēna*,” *mond*”, սլավ. *měseci*, կիմր. *mīs*: Եվ նշում է, որ եթե հայոց **ամիս** բառի «**ա**» ձայնավորը հին է, ապա արմատը եղել է * *a~ mēns*³:

Հայոց տոմարի և նրա ամիսների հին լինելու մասին գրել է Հովհաննես Իմաստասերն իր «**Մեկնութիւն տոմարիս Հայկազնեայ**» գրքում: Նա նշում է, որ հայոց ամիսները գոյություն են ունեցել դեռևս Մովսես մարգարեից առաջ. «Այլ յառաջ քան զՄովսէս ո՛չ ուրեք էր գիտութիւն արուեստիս, –բայց միայն ի հայ ամսոցդ, որ էին յառաջ քան զՄովսէս, քանզի ասեն թէ ի ձեռն հոգւոյն, որ ազդէր ի նահապետսն, Հայկն՝ առաջին նահապետն Հայոց, զամիսքդ կարգեաց և զանուանս ուստերաց և դստերաց իւրոց ամսոցդ կոչեաց»⁴:

Մ. Խորենացին գրում է.«...մեծամեծ արուեստից և ի գիտութեանց ունայնացեալք էին... և այսպիսի գիտութեանց կամ անփոյթ արարեալք, և կամ ոչ հասեալք. Զշաբաթուց ասեն և զամսոց և տարեաց բոլորմանց...Եւ այս ամենայն յօրինի յաւուրս Արտաշիսի»⁵:

Սա նշանակում է, որ հայոց ամսանունները գոյություն են ունեցել Մովսես մարգարեի ժամանակներից էլ առաջ:

Անանիա Շիրակացին գրում է.

«Տեսնելով առաջնոցն զլուսինն լցեալ և մաշեան, իմացեալ զանցաւո-

1 Է.Աղայան, Ակնարկներ հայոց տոմարների պատմության, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, 1986, էջ 57

2 Հ. Բաղայան, Օրացույցի պատմություն, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, 1970, էջ 25:

3 Գր. Ղափանցյան, Հայոց լեզվի պատմություն, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, 1961, էջ 303:

4 Ա. Աբրահամյան, Հովհաննես Իմաստասերի մատենագրությունը, Երևան, 1956, էջ 224:

5 Մ. Խորենացի, Պատմութիւն Հայոց, Թիֆլիս, 1913, էջ 188:

րութիւն կենաց իրեանց և ասացին , թէ՛ «է մեզ պատկեր »: Եւ դարձեալ զ՞ինչ են ամիսք և կամ ռվ եղ զանուանս նոսա: Անուանք ամսոցն ո՛չ էին յիսկզբանէ: Այլ՝ սկսեալ յԱդամայ մինչև ի Մովսէս, զգարնանամուտն տա-րեմուտ անուանէին ամենայն ազգք. և ամսոց անուանք ոչ գոյր, բայց միայն զառաջինն լուսինն զգարնան առաջին լուսին անուանէին և զկնի Բ երրորդ լուսին, և Գ .երրորդ., և Դ .երրորդ., մինչև ց. ԲԺ. ան դարձեալ յառաջինն դառնային: Իսկ անուանք ամսոց երբայեցոցն է Մովսիսէ անուանեցան՝ որ և կարգեաց զլրումն զատկաց նոցա , որ օր էր ելից նոցա յեգիպտոսէ և զամենայն տօնս նոցա նա կարգեաց: Իսկ վասն այլոց ազգացդ ամսոց՝ յայտնի ուրեք ո՛չ գտաք թէ յ՞ու –մէ օրինադրեցան , յիմաստասիրաց թէ թա-գաւորաց: Զի բազում ամիսք այն են, որ բազում թագաւորք յիրեանց անունն անուանեցին: Առաջին կայսրն Հռոմայ Գայիոս, որ կոչեցաւ Յուլիոս, սա ի թագաւերլն իւրում, զԿուինտիլիոս ամիս յուլիս անուանեաց ի վերայ անուն իւրոյ և վասն ծննդեան իւրոյ ի նոյն ամիսն: Նոյնպէս և Օգոստոս երկրորդ կայսրն զսեքտիլիոս ամիս յօգոստոս անուանեաց յիւր անունն և վասն ծննդեան իւրոյ ի նոյն ամիսն: Նոյնպէս և այլ ամիսքդ անուանեցան՝ յումէ և իցէ. զոր աւելորդ յամարիմ կարգաւ ասել: Բայց ամիսքդ հայոց ասացից զի հայ ամսոցդ անուանք յառաջ քան զդնել թուականին հայոց էին: Եւ ոչ քան զայն միայն, այլ և յառաջ քան զմարդեղութիւն բանին Աստուծոյ՝ անուանեալ էին ամիսքդ այդոքիկ. և այս է պատճառն: Զի Հայկ ոմն անուն աղեղնաւոր հսկայազգէ Հաբեթի որդւոյ Նոյի, եկեալ ի Բաբելոնէ տիրեաց Հայոց: Եւ բնակեալ ի հայս. և յանուն նորա կեչեցան հայք. նոյն-պէս որդւոց ր զդստերաց իւրոց եղ անուանս. Զոր առեալ հայոց զանուանս ուստերաց և դստերաց նորայ եղին ի վերայ ամսոցդ՝ վասն մեծարանաց հորն և զաւակացն . և են այսոքիկ: Նավասարդի. Հռոի. Սահմի. և Սահեկի. Արեգ. և Մ՛արերի դստերք էին Հայկին: Տրէ, Քաղոց, Արաց. և //Հրոտից , որդիք էին Հայկին: Իսկ մարգաց և հարաւանց, զոր այժմ ահկի կոչէն, այս ի գործոց անուանեցան, , զի ընդ այն ժամանակս ամառնայիսք էին սոքա»¹:

Շիրակացիս հայոց ամսանունների ծագումը կապել է Հայկ Նահապետի որդիների և դուստրերի անվան հետ:

Ամիս բառի համար Գր. Ղափանցյանը տալիս է հատկյալ պատկերը.

Ամիս- (-ոյ, -ոց, -եան)=սանս. mas- «լուսին, ամիս», պրսկ. mah, հուն. θήν, լատ. mensis «լուսին», գոթ. mena «mond», սլավ. meseci, կիմր. mis: Հայոց **ամիս** բառի «ա» ձայնավորը եթե հին է, ապա արմատը եղել է *a- me-nos²:

Այս բառը Հր. Աճառյանը համարում է հնդեվրոպական փոխառություն: Սրա հետ մեկտեղ նա այս բառը համարում է բնիկ հայերենյան բառ:

Ամսանունները բաժանվում են երկու խմբի՝ *սեռական հոլովածնով* կառույցներ և *-ական սծանցով* կազմված անուններ³: Այս խմբից դուրս են

1 Անանիա Շիրակացի, Տիեզերագիտություն և տոմար, Երևան , 1940, էջ 77:

2 Գր. Ղափանցյան, Հայոց լեզվի պատմություն, Հայկական ՍՍՌ ԳԱԱ հրատարակչություն, Երևան, 1961, էջ 303:

3 Էդ. Աղայան, Ակնարկներ հայոց տոմարների պատմության, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն,

Նավասարդ և Արեգ ամսանունները:

Ամսանուններից երեքը՝ Հռոփ, Սահմի, Տրէ ամսանունները եզակի սեռական են, իսկ չորսը՝ Քաղոս, Արաց, Մարգաց, Հրոտից, հոգնակի սեռական: Աղայանը տալիս է սրանց հիմնավորումը. «Հռոփ և Սահմի եզակի սեռական են, որովհետև յուրաքանչյուրը երկնային մեկ մարմին է, Տրէ-ն, քանի որ Տիրը մեկ հատ է: Քաղոց-քաղեքի ամիս, Մարգաց-մարգեքի ամիս և այլն»:¹

Ինչպես գիտենք, հայերենի փոխառությունները ժամանականիշ բառերում ևս մեծ թիվ են կազմում հունարենից, պարսկերենից, պարթևերենից և այլն:

Պարսկերեն բառերը հիմնականում գրականության միջոցով են մեզ ավանդվել: Այս լեզվի ազդեցությունը հայերենի վրա դադարել է ԺԱ դարից²:

Հր. Աճառյանը նշում է, որ յուրաքանչյուր պարսկերեն բառ հայերենի հետ համեմատելու համար պետք է վերցնել նախ նրա պահլավերեն ձևը և այն միայն համեմատել հայերենի հետ, եթե այդ բառը հին շրջանի փոխառություն է³: Օրինակ պարսկերեն javedan բառը, հայերենում կլիսի **յաւիտեան**, որովհետև պահլավերեն ձևն է javetan:

1. Նավասարդ– Այն նախապես ամսանուն չի եղել, այլ՝ «նոր տարի, ամանոր» նշանակությամբ բառ, քանի որ իրանական փոխառություն է navasard՝ կազմված nava „նոր „, և sard „տարի,, բաղադրիչներից, որը ստուգաբանորեն նշանակում է „նոր տարի, ամանոր,,: Այն սկսվում էր օգոստոսի 11-ց և տևում էր մինչև սեպտեմբերի 9-ը: **Նաւասարդի** իրանական փոխառության տեսակետն են հայտնում նաև Հր. Աճառյանը և Լ. Հովհաննիսյան:

Նավասարդի՝ որպես ամսանվան, զուգահեռներ կան վրացերենում, որի առաջին ամիսը կոչում են **ախալծլիսա** «նոր տարի, ամանոր»:

Լեզվաբանները **նաւասարդը** ստուգաբանում են կամ ըստ զանդիկ պարսկերենի **Նովա- սերհատա** անվանման, որ նշանակում է «ամանոր՝ նոր տարի», կամ մանավանդ ըստ հնդկերենի՝ **Նավա- սարատայի**՝ «Նոր ջրերի տոն»:

Հր. Աճառյանը օրինակ է բերում **նոր և նաւասարդ** բառերը և նշում, որ առաջինը, որն ունի / տ, հ, ո/, բնիկ հայերեն է, իսկ երկրորդը, ունենալով մի որևէ պարսկական հատկանիշ / դ, փ, ա /, պարսկական փոխառություն է⁴:

Հմմտ. **Նաւասարդ** բառի տարբերակները իրանական լեզուներում պրսկ.՝ navsal, պիլ. navasard, զնդ. nava+ sardδa:

Նաւասարդը տոնել են տարբեր ամիսների՝ կապված հայոց մեծ թվա-

Երևան, 1986, էջ 58

1 Աղայան, Ակնարկներ հայոց տոմարների պատմության, Երևան, 1986, էջ 64:

2 Հր. Աճառյան, Հայոց լեզվի պատմություն, Ա մաս, Երևան ԵՊՀ Հրատարակչություն, Երևան, 2013, էջ 333:

3 Հր. Աճառյան, նույն տեղում, էջ 234:

4 Հր.Աճառյան, նույն տեղում, էջ 223:

կանի հետ: «Արդ Ղրիմեցիէ ունինք թէ Հայոց թվին սկիզբը, Նաւասարդն, որ տարվո գլուխ եղավ Հայոց և սկիզբն թվականին, ըստ հռոմայեցվոց ամսույն ի հուլիսի ամսո, ի 11 եղեալ է. և հայտնություն, այսինքն հունվար 6-ը, հարացի ամսոյ 30-ն դիպեցավ, և ամն առաջին ամ նահանջի: Արդ այս անսէն պարագաները կատարելապէս կճշմարտվին 553 -ի վրա, հուլիս 11-էն սկսելով ամանորը կամ նաւասարդի 2-ը»¹:

Ալիշանը հավանական է համարում **նավասարդի**՝ հին հնդկերենից ծագած լինելը՝ նավա- սարատա անունից, ինչը նշանակում է Նոր տարի կամ Նոր շար²:

«Նաւասարդ պարսկերենն փոխ առնված բառ մըն է և կը նշանակէ «Նոր տարի»: Նաւասարդ սանսկրիտ *նավասարայրա* (նոր տարի, ամանոր) բառին հայացած ձևն է : *Նաւա* արիական ժողովուրդներու հասարակաց բառ մըն է . հայերեն նոր, հին պարսկերեն նևի, նոր պարսկերեն նև, հունարեն նեոս ըսել է: Իսկ *սարդը* (տարի) որուն նոր պարսկերեն ձևն *սայ*, մեր լեզվի երիտասարդ բառին մեջ անկեղծ մնացեր է:³»

Հնդեվրոպական նույն արմատից է ծագում նոր բառը, որը կազմված է **neuo** հիմքից և **ro** մասնիկից:

Այս բառը միջին պարսկերենում նշանակել է նաև **լուսին**: Հավանաբար **նավա** բաղադրիչն ունի լուսին իմաստը. «զգարնանամուտն տարեմուտ առնէին ամենայն ազգք, և ամսոց անուանաք ոչ զոյր, բայց միայն զառաին լուսինն, գարնան լուսին, անուանէին առաջին և զկնի երկրորդ լուսին, և երրորդ և չորրորդ մինչև ցերկոտասաներորդն»⁴: Նշանակում է, որ Նաւասարդը պիտի նաև լուսնի տարի նշանակի: (Նոր բառգիրք հայկազյան լեզվի, հ. 1, էջ 50, Արմատական բառարան, հ.1, էջ 179)

Նաւասարդը տոնել են դեռևս հեթանոսության ժամանակ:

Հայոց հնագույն ավանդություն առաջին ամիսը, կոչվում էր «եղջերվի տոնի (ամիս)», սակայն ավելի ուշ՝ իրանական ազդեցության փուլում, փոխարինվել է նաւասարդ «Ամանոր» բառով:

Նաւասարդ ամսի կրկնակ չունենալը տրված է հետևյալ հատվածում. «Վասն զի արաչութեան աւուրքն, ար յառաջ քան զլինելութիւն մարդոյն էին, որ են **Ե** ար, և կոչին աւել աւուրք, այն նաւասարդի ամսո կրկին է»⁵: Այսինքն՝ անհերքելի է, որ նավասարդը տարվա առաջին ամիսն է:

Հայկական տոմարի նաւասարդ ամիսը համարվել է գարնանային օրա-հավասարի օրը: Այսինքն՝ հայերը Նոր տարին տոնել են գարնանամուտին: Տարվա սկիզբը համարվել է գարունը: Այս մասին տեղեկանում ենք նաև Ագաթանգեղոսի «Պատմություն հայոց» գրքից: Հայոց Խոսրով թագավորը հարձակվում է Պարսկաստանի վրա: Այդ պատերազմը տևում է 10 տարի: Խոսրովն արշավանքներն սկսում է տարվա սկզբին՝ գարնանը. «Իսկ իբրև

1 Մ. Օրմանյան, Ազգապատում, հ. Ա, 1912, ԿՊ, էջ 574:

2 Ղ. Ալիշան, Հայոց հին հավատքը կամ հեթանոսական կրոնը, Երևան, 2002, էջ 76:

3 Ա. Օդարաշյան, Ամանորը հայ ժողովրդական տոնացույցում, Երևան, 1978, էջ 16:

4 Մատենադարան, ձեռ. N 1999, էջ 75ա:

5 1999 ձեռագրի 1 ա էջ, 11-րդ դարի հեղինակ Հովհաննես Կոզեմի «Պատճառք կրկնակի» գլխում:

եկին հասին աուրք ջերոտ հարաւահողմն գարուն դրանցն բանալով՝ համբարձաւ թագաւորն ի կողմանց յանցանէ:»¹

Այս ամսվա առաջին օրը հայերի համար նույնն է եղել, ինչ **Նովրուզը** պարսիկների համար, տոնի և ժողովրդական ուրախությունների մի օր: Գր. Մագիստրոս Պահլավունին իշխանը 11-րդ դարի սկզբներին իր նամակներից մեկում պահել է հայ ժողովրդական հին բանաստեղծներից մի հատված, որը երգում էին Գողթանի բնակիչները².

Ո՞ տայր գծույն ծխանի
Եւ գառաւօտն **Նաւասարդի**
Ջվագելն եղանց և զվագելն եղջերուաց.
Մեք փող հարուաք
Եւ թմբկի հարկանէաք,
Որպէս օրէնն է թագաւորաց:

Այս երգը վերագրվում է Արտաշես Ա թագավորին: Ինչպես նկատում ենք, սա նույն Արտաշես թագավորն է, որի մասին հիշատակում է Խորենացին:

Հին հայերի համար Նաւասարդի 1-ը եղել է ժողովրդական խրախճանքների տոն՝ Նոր տարվան նվիրված տոնակատարություններ:

Ինչպես նշեցինք, Նաւասարդը եղել է ն տոն, ն ամսանուն: Բայց ո՞րն է դրանցից եղել առաջինը:

Հովհան Մամիկոնյանը Նավասարդը հիշատակում է որպես ամսանուն. «Եւ տաւն սրբոյն Կարապետին տայր կատարել, որ աւր մի էր նաւասարդի»³:

Մ. Խորենացին «Հայոց պատմության» այն հատվածում, որտեղ պատմում է հայոց Տիգրան թագավորի կողմից իր եղբայր Մաժանի գերեզմանի վրա բազին կառուցելու մասին, Նաւասարդը որպես ամսանուն է օգտագործում. «Յորում պատմէ մեհենիցն պաշտամանց՝ վերջին Տիգրանայ արքայի հայոց պատուեալ զգերեզման եղբօրն իւրոյ Մաժանայ քրմապետի ի Բագնանց աւանի, որ ի Բագրեւանդ գաւառի, Բագին ի վերայ գերեզմանին շինեալ զի ի զոհիցն ամենայն անցաւորք վկայելեսցեն, և ընդունեցին հիւրք երեկոթորիւք: Յորժամ և զկնի Վաղարշ տօն աշխարհախումբ կարգեսց ի սկզբան ամին նորոյ ի մուտն նաւասարդի»⁴:

Փ. Բուզանդը Արշակի՝ Գնելին սպանելիս նույն հատվածում Նավասարդն առաջին անգամ օգտագործում է որպես ամսանուն, երկրորդ անգամ՝ իբրև տոնի անուն. «Ապա նաւասարդայ ժամանակօքն առնէր խորհուրդ թագաւորն Արշակ, կոչել առ ինքն»...և ապա «եթէ թագաւորն Արշակ ոչ կամեցեալ զտօնս նաւասարդայ առանց քո անցուցանել»⁵:

Ինչպես նկատեցինք, մատենագիրները Նաւասարդն օգտագործել են ն

1 Ագաթանգեղոս, Պատմութիւն հայոց, Տիղիս, 1909, էջ 16:

2 Կ. Կոստանեանց, Գր. Մագիստրոսի թղթերը, Ալեքսանդրապոլ, 1910, էջ 87:

3 Հ. Մամիկոնյան, Պատմութիւն Տարոնոյ, Երևան, 1941, էջ 106:

4 Մ. Խորենացի, գիրք Զ, գլուխ ԿԶ, էջ 200, Թիֆլիս, 1913:

5 Փ. Բուզանդ, Պատմութիւն հայոց, Թիֆլիս, 1912, էջ 181- 182:

որպես տոն, և՛ իբրև ամսանուն: Տոնի կիրառության ժամանակ դա նշում էին:

Ազաթանգեղոսը նշում է, որ Նաւասարդը հներն ըմբռնում էին իբրև ամսանուն, իսկ նոր տարվա տոնը անվանում է «Ամանորոյ ամենաբեր նոր պտղոյ տոն»՝ նվիրված «հիւրինկալ դիցն Վանատրի», և նշում է, որ այդ տոնը կատարվում էր Նաւասարդի օրվան նվիրված ուրախության առթիվ:

«Եւ զհիշատակս վկայիցն բերելոց ի տօն մեծ հոչակել, սնոտեացն պաշտման ի ժամանակի՝ դիցն Ամանորոյ ամենաբեր նոր պտղոյ տօնին, հիւրընկալ դիցն Վանատրի, զոր յառաջագոյն իսկ ի նմին տեղւոջ պաշտէին յուրախութեան նաւասարդ աւուր: Ջի ժողովել ի յիշատակ մեծի երանելոյն Յովհաննու և սրբոյն վկային Աստուծոյ Աթանագինէի՝ յանմ աւուր խմբեալ ի նմին յաւանին տօնեսցին»¹:

Կարելի է ենթադրել, որ Նավասարդի ամսանուն դառնալը տեղի է ունեցել ավելի ուշ, քան տոնը:

Ըստ Ազաթանգեղոսի՝ հայոց արքունիքի, զորքի և ժողովրդի մկրտությունը Արածանու ջրերում եղել է Նաւասարդին: Իհարկե, դա պիտի լիներ այն ժամանակ, երբ հնարավոր լիներ ջուրը մտնել: Ազաթանգեղոսը գրում է, որ մկրտությունը մի ամբողջ օր է տևել: Դա հաստատապես տաք եղանակին պիտի կատարվեր, քանի որ օձման յուղը ցրտին կսառչեր:

Գրիգոր Լուսավորչի կողմից Ս. Կարապետի տոնը նշվել է Նաւասարդի 1-ին. «և տաւն սրբոյն Կարապետին տայր կատարել, որ աւր մի էր Նաւասարդի»²:

Ս. Կարապետի տոնը նշվում է ամառվա սկզբին. սրանից կարելի է ենթադրել, որ այստեղ խոսքը Նավասարդ ամսի մասին չէ, այլ՝ տոնի:

«Եւ զհիշատակս վկայիցն բերելոց ժամադրեաց ի տօն մեծ հոչակել, անուրեացն պաշտաման ի ժամանակի՝ դիցն Ամանորոյ ամենաբեր նոր պտղոյ տօնին, հիւրընկալ դիցն Վանատրի, զոր յառաջագոյն իսկ ի նմին տեղւոջ պաշտէին յուրախութեան Նաւասարդ աւուրի»³: Այսինքն՝ Նաւասարդը բերքահավաքի ժամանակ պիտի կատարվեր՝ կան առաջ, կան հետո:

Քանի որ Նավասարդ բառը (տոնը) իրանական փոխառություն է, Գ. Բրուտյանը կարծում է, որ պիտի գոյություն ունեցած լինի դրա նախնական հայկական տարբերակը, և չի բացառվում, որ դա լինի հենց Ամանորը⁴: Նա դա բացատրում է նրանով, որ որոշ ամսանուններ փոփոխվել են. սա ևս կարող է փոփոխված լինել: Եվ այդ փոփոխությունը սոսկ բառային պետք է լինի և ոչ բովանդակությամբ, քանի որ դրանք նույն իրողություններն են:

Նաւասարդը՝ Ամանորը, այնքան մեծ կարևորություն է ունեցել, որ այդ տոնին աստվածություն են նվիրել: Ըստ Ազաթանգեղոսի՝ դա Վանատուրն է եղել՝ այգեգործության, պտղաբերության և բերքի հովանավորը:

1 Ազաթանգեղոս, նույն տեղում, էջ 435, 836:

2 Յովհաննու Մամիկոնյանի եպիսկոպոսի, Պատմություն Տարոնոյ, Վենետիկ, 1889, էջ 35:

3 Ազաթանգեղոս, Հայոց պատմություն, Երևան, 1983, էջ 464- 468, էջ 836:

4 Գ. Բրուտեան, Օրացոյց հայոց, Էջմիածին, 1997, էջ 373:

Վանատորին և Ամանորին նվիրված ամենամյա բերքի տոնը սկսվել է Նաուասարդի 1-ին՝ Ամանորին, և տևել է մինչև Նաուասարդի 6-ը: Այդ տոները կոչվում էին «*նաուասրդյան տոներ*»: Այս տոնը նվիրված է եղել հայոց աստվածների հայր Արամազդին¹: Ապա տարբեր ժամանակներում նվիրվել է տարբեր մարդկանց, օրինակ՝ Հայկին:

Նավասարդը Հայկ նահապետի ավագ դստեր անունն է:

«Նավասարդը Հայկ Աղեղնավորի ավագ դուստրն էր: Գեղեցկուհի էր: Նրան անվանում էին հայոց սիրո և գեղեցկության աստվածուհի Աստղիկի նմանակը: Բայց նա չմահավան էր և չամուսնացավ ոչ ոքի հետ: Դարերը հազարամյակներ էին դառնում, հազարամյակները՝ շարեր, բայց Նավասարդի գեղեցկությունից մի մազ չէր պակասում: Եվ չէր էլ պակասի, տարին մի անգամ Աստղիկ աստվածուհին Նավասարդին տանում էր երկնային հեռաստանները, լողացնում նրան գեղեցկության ծովում և վերադարձնում երկիր: Եվ հազարամյակների ճամփաներին Նավասարդը մնում էր մշտամնա գեղեցկուհի: Նա է իր գեղեցկությամբ հմայիչ դարձնում Ամանորը և բերում այն բոլոր հայերի հարկերի տակ»:

---

1 Ռ. Համբարձումյան, Հայկական տոմար, Երևան, 1992, էջ 9:

Сирарпи Давтян*Заместитель директора колледжа Международного университета Евразия,
соискатель кафедры армянского языка и методики его преподавания АГПУ*

НАВАСАРД КАК МЕСЯЦ И КАК ПРАЗДНИК

В данной статье рассматривается понятие Навасард, раскрывается его происхождение, а также значения. Некоторые специалисты (Г.Ачарян, Л. Оганесян) полагают, что это заимствование с иранского(персидского), другие же считают, что слово заимствовано с индийского (Г.Алишан). Согласно некоторым источникам, Навасард, Новый год, праздновали в начале весны, так как весна считалась началом года. По мнению Агатангегоса, праздник Навасард отмечался по случаю радости, посвященной дню Навасарда.

Ключевые слова: Навасард, месяц, август, заимствование, праздник, Новый год, Аманор.

Sirarpi Davtyan*Deputy head of Eurasia International University College,
Ph.D student of the Chair of Armenian Language and its Teaching Methods, ASPU*

“NAVASARD” AS A MONTH AND HOLIDAY

The article examines the word “Navasard” discussing its origina and meaning. Some shcolars posit that it is an Iranian (Pershian) borrowing (H. Adzaryan, L. Hovhannisyan), othes mention that it is Indian borrowing (N. Alishan). According to some sources Navasard (New Year) was celebrated in spring as it was the beginning of the year. As stated in Agatangeghos the holiday Navasard is dedicated to the joy of Navasard day.

Key words: Navasard, month, Augsust, borrowing, holiday, New Year, Amanor.